

virke en anelse karikerede (hans »medfødte ærgerrighed«, »krigerinstinkt« etc.). Der gives et godt overblik over korpsets historie. Bl.a. kan man notere, at Schalburgkorpset aldrig blev det rekrutteringskorps til østfronten, som flere havde tænkt. Endvidere fremgår det, hvordan korpset allerede i sommeren 1944 havde udspillet sin rolle som mere eller mindre selvstændig dansk nazistisk enhed, og herefter blev næsten fuldstændig indrullet i den tyske besættelsespolitik.

AMP berører også korpset uniformering, propaganda og ideologi, og ikke mindst dets placering i forhold til den hjemlige terror. Sidstnævnte tema, og særligt beskrivelsen af Schalburgkorpsets efterretningstjeneste ET's historie er interessant, og giver et væsentligt bidrag til forståelsen af de sidste besættelsesårs brutale praksis.

I værkets anden del konfronteres læseren med to interviewbaserede portrætter, der sidenhen bruges eksemplificerende i en statistisk orienteret gennemgang af Schalburgkorpsets medlemmer. Det illustreres bl.a., hvordan Schalburgfolkene oplevede en deklassering i forhold til deres forældre, samt at en stor del var arbejdsløse ved indmeldelsestidspunktet. AMP har været i Direktoratet for Fængselsvæsenets arkiv, og bl.a. benyttet materialet fra Karl O. Christiansens kendte landsviger-undersøgelser fra 1940-50'erne. Herudfra kan forfatteren eksempelvis temmelig interessant afsløre, at Direktoratet besluttede at lade »stærkt socialt belastede« landsvigere være overrepræsenteret i psykologen Thomas Sigsgaards materiale – hvilket sætter hans resultater vedrørende opvækst og landsvigerstatus i et nyt lys.

Afslutningsvis konkluderer AMP, at Schalburgkorpsets medlemmer bar på en antikultur snarere end et positivt formuleret værdigrundlag. Dette er der givetvis noget rigtigt i, men ideen tåler nok alligevel videre diskussion, og burde under alle omstændigheder belyses af international forskning i den tyske nazisme som kultur og social revolution (man kunne starte med Ian Kershaws oversigtsværk »The Nazi Dictatorship«). I nazistiske kredse overalt i Europa samlede man sig omkring en række værdier, fordi de forekom tiltrækkende, og ikke blot fordi man modsatte sig det bestående. Dette var ligeledes tilfældet i DNSAP, og gjorde sig tilsyneladende også i nogen grad gældende i Schalburgkorpset. I det hele taget havde det været spændende, om AMP havde inddraget situationen i andre vestlige besatte lande og således forsøgt at se Schalburgkorpset i en komparativ belysning. Hvorom alt er, udgør det foreliggende en grundig og gennemarbejdet undersøgelse og fremstilling af Schalburgkorpsets historie, der bør danne udgangspunkt for al senere forskning i og omkring korpset.

Peter Scharff Smith

BJARNE WAGNER-AUGUSTENBORG: Den vildfarne. Historien om gestapomanden Frantz Toft, der valgte side – den forkerte – og blev henrettet. Forlaget Rebild, 2000. 150 s., ill. 168,00 kr.

Den 18. maj 1926 fødtes Frantz Toft på gården Dankjær i Hals Sogn, i det sydøstligste hjørne af Vendsyssel. I dagene efter den 5. maj 1945 var navnet Frantz Toft genstand for had og hævnthørst i Nordjylland i almindelighed og i Aalborgs gader i særdeleshed. Alle havde hørt om Toft, mange havde set ham, og nogle var blevet mishandlet på det grusomste af ham. Frantz Toft blev under retsopgøret efter besættelsen dødsdømt og henrettet i Undallslund Plantage ved

Viborg, i øvrigt som den første af de i alt 17, der blev henrettet der. Det skete den 8. oktober 1946 kl. 01.00 om natten. Toft blev 20 år gammel.

Dødsstraf kan diskuteres, men at Toft virkelig var skyldig i de forbrydelser, han blev dømt for, turde være hævet over enhver tvivl. Når man læser retsreferaterne, vidneudsagn og Tofts bemærkninger hertil, får man indtryk af en mand, hvis karakter mest venligt kan beskrives som psykopatisk. Når man tillige læser mandens sidste breve fra fængselscellen i Viborg Arrest, møder man en brevskriver, hvis ordvalg og vendinger i udstrakt grad ligner indholdet i de breve, som de danske modstandsfolk skrev, før tyskerne henrettede dem i Ryvangen. Toft skriver, at han gik i døden med et rent hjerte; han havde kæmpet for en god sag. Der spores ingen anger i det, man opfatter som et forhærdet forbrydersind. Men man får også indtryk af en venlig og kærlig ung mand, en omsorgsfuld søn for sine forældre og en god broder for sine søskende. Som alle andre var Toft vel et sammensat menneske, men i hans tilfælde blev sammensætningen katastrofal.

Bjarne Wagner-Augustenburg satte sig i 1992 for at kortlægge Frantz Tofts historie; dette menneske, der i den almindelige bevidsthed engang fremstod som et uhyre, men også et menneske, hvis eksistens og historie langsomt men sikkert var på vej ud i glemslen, når bortses fra, at hans navn altid vil figurere på listen over de danske landsforrædere, der blev henrettet efter Den anden Verdenskrig. Wagner-Augustenburg har løst den vanskelige opgave på fornem vis. Det lykkes faktisk forfatteren at formidle billedet af en ung mand, som på den ene side var overbevist nazist og stærk i troen på, at det han gjorde, om det var nok så modbydeligt, var i en god sags tjeneste og derfor retfærdiggjorde volden, og på den anden side billedet af en almindelig – hvis man kan tale om det – ung mand. I den kronologisk strukturerede redegørelse understøttes beretningen i udstrakt grad af interviews med Tofts familie og venner, af Tofts egne breve fra tjenestesteder i Danmark og Europa og fra fængslet, og af samtidige kilder og dokumenter, ikke mindst retsreferaterne. Der er tale om kildegrupper, der anvendt isoleret og ureflekteret ville placere Toft i enten den ene eller den anden bås, som god eller ond. Forfatteren formår at fastholde et nuanceret syn på Toft, også i de tilfælde, hvor fremstillingen let kunne skride over på den ene eller den anden side.

At der også i datiden var tale om en uhyre problematisk situation, i hvilken man dømte folk efter love med tilbagevirkende kraft, og hvor man tillige strakte sig langt for at glemme samarbejdspolitikken i besættelsens første år, illustreres præcist af et ordskitte mellem anklageren – statsadvokat for særlige anliggender Erik Jensen – og Frantz Toft (s.59-60). Efter at Toft i retten havde oplyst, at han kom tilbage til Aalborg i januar 1945 og blev ansat hos Gestapo til en løn af 500 kr. om måneden, spurgte statsadvokaten, hvad Toft regnede med, at Gestapo skulle gøre i Danmark. Toft svarede, at de vel skulle overtage det internerede, danske politis arbejde. Videre spurgte statsadvokaten, om Toft var klar over, at han ved sin ansættelse ved Gestapo skulle være med til at bekæmpe den danske modstandsbevægelse. Det var Toft. »Det vil altså sige,« fortsatte statsadvokaten, »at De var klar over, at Gestapo havde modsat opgaver som det danske politi?« »Nej,« svarede Toft, »det danske politi skulle også bekæmpe modstandsbevægelsen.« Heri havde Toft faktisk ret, og statsadvokaten skiftede omgående spor og emne.

Bjarne Wagner-Augustenburg behandler et vanskeligt emne fra en problematisk emnekreds, der har givet anledning til mange mytedannelser, og som måske frister dertil. Den faldgrube har Wagner-Augustenburg undgået. Wagner-

Augustenborg skriver om ikke med sympati, så dog i et vist omfang med forståelse om en meget ung mand, som valgte den forkerte side, og som vel også i nogen udstrækning blev offer for den umiddelbare efterkrigstids hævnthirst. Ikke at dette undskylder Tofts gerninger, men der var andre forbrydere som Toft, som imidlertid forstod at trække deres sag i langdrag og som fik mildere domme, efterhånden som den vel nok forståelige almindelige hævnthirst blev stillet.

Trods den heldige håndtering af det vanskelige emne, kan der rejses enkelte metodiske og principielle indvendinger mod Wagner-Augustenborgs bog. Således havde det været interessant, om Tofts historie i højere grad var blevet beskrevet i sammenhæng med den generelle lokale, regionale og nationale besættelseshistorie, og ligeledes om forfatteren havde fulgt retsopgøret længere frem i tiden end til henrettelsen af Frantz Toft. Særlig det sidste ville have sat historien om Toft i relief, og det er faktisk muligt at følge denne udvikling, endog på basis af publicerede undersøgelser, der tager udgangspunkt i det primære kildemateriale, særlig Ditlev Tamms uomgængelige disputats »Retsopgøret efter besættelsen,« 1985, som forfatteren da også selv henviser til. I forlængelse heraf skal det nævnes, at Wagner-Augustenborgs litteraturliste forekommer en kende mangelfuld, og at inddragelsen af supplerende arbejder netop ville have kunnet uddybe beretningen, have sat Tofts skæbne ind i det større perspektiv, og præciseret og nuanceret visse generelle forhold i forbindelse med retsopgøret efter besættelsen, ligesom en henvendelse til arkivet ved Hals Museum kunne have givet et vist udbytte.

Men det får være. Det er mere afgørende, at Wagner-Augustenborg med sin bog gør en uheroisk enkeltskæbne i retsopgøret til genstand for undersøgelse. Der findes generelle arbejder om retsopgøret, arbejder om juridiske forhold og om tekniske og proceduremæssige forhold vedrørende henrettelserne, men først med Wagner-Augustenborgs arbejde får vi bogen, der går i dybden med en af de dødsdømtes skæbne. Og det er vel at mærke en bog, hvor også læseren, som forfatteren så ofte må have gjort det, svinger mellem afsky og en vis forståelse for Toft. At bogen tillige er sprogligt velskrevet og forsynet med et uhyre interessant billedmateriale, bl.a. adskillige situationsfotografier fra anholdelser af Gestapofolk, fra Aalborg under og efter besættelsen, gengivelser af breve m.v., gør den yderligere læseværdig. Endelig giver det afsluttende »Persongalleri« (s. 141-150), med korte persondata, læseren et godt overblik over de omtalte mennesker og deres indbyrdes forbindelser.

Wagner-Augustenborg har skrevet et yderst usædvanligt stykke personalhistorie, der sætter historien om retsopgøret efter besættelsen ind i et anderledes perspektiv, fordi vi her for første gang også ser sagen fra den dømtes side. Det er på mange måder en modig bog, Bjarne Wagner-Augustenborg har skrevet om den unge mand fra Hals, der blev en af hovedaktørerne i det nordjyske og i videre forstand det danske retsopgør efter besættelsen. Den kan anbefales enhver besættelseshistorisk interesseret.

Henrik Gjøde Nielsen

INGER SCHULTZ HANSEN OG ERIK NØRR (red.): Institut, Selskab, Museum. Skolehistorisk hilsen til Vagn Skovgaard-Petersen. Udgivet af Selskabet for Dansk Skolehistorie og Dansk Skolemuseum, Kbh. 2001, 110 s., kr. 100.

Som redaktørerne bemærker, er der ikke tale om et festskrift i egentlig forstand – det kom for ti år siden. Men der er dog et element af opfølgning, idet festens